

Norsk salmesang fra reformasjonen til i dag

Noen glimt fra norsk salmehistorie

Dette er stoff som kan brukes til salmekvelder. Jeg presenter noen sentrale salmediktere fra reformasjonstiden og fremover. Hovedvekten ligger på norske forfattere, men jeg starter med Martin Luther. Jeg har også tatt med de tyske Nicolaus Sellnecker og Paul Gerhardt, de danske Thomas Kingo, Hans Adolph Brorson, Nikolai Frederik Severin Grundtvig og Bernhard Severin Ingemann og de svenske Lina Sandell Berg, Anders Frostenson og Britt Gerda Hallqvist.

I et kort tillegg om salmer fra den verdensvide kirke nevner jeg også de engelske Isac Watts og Charles Wesley og salmer i den keltiske tradisjon og fra Taizé.

Her er stoff til flere salmekvelder, så det er bare å plukke og velge. Det er nok nødvendig å gjøre et utvalg av stoffet som finnes i innledningene.

Denne oversikten er laget til reformasjonsjubileet i 2017 i Møre bispedømme. I denne forbindelse har jeg også laget:

- *Salmer fra Møre – manuskript til en salmekveld*
- *Forslag til innhold på 4 andre salmekvelder*
- *Oversikt over forfattere med minimum 5 originale tekster i Norsk salmebok (2013)*
- *Oversikt over forfattere og komponister fra Møre som har tekster og melodier i Norsk salmebok (2013)*

Molde, mars 2017

Olav Gading

Reformasjonen: Menighetssang på morsmålet

Morsmålet tas mer i bruk, nye salmer og en ny rolle for menigheten

Den lutherske reformasjonen forbindes med salmesang og menighetssang på morsmålet selv om Martin Luther ikke var den første som lot menigheten synge salmer på morsmålet.

Tsjekkiske Johan Huus skrev salmer på tsjekkisk allerede hundre år før Luthers tid, og Huus' etterfølgere gav ut en salmebok med tyske salmer rundt år 1500. Det er sannsynlig at dette var med på å inspirere Luther på dette området.

Selv om Luther ikke var den første, ble det likevel med den lutherske reformasjonen et gjennombrudd for menighetssang på morsmålet. Den mest iøynefallende endringen er kanskje at morsmålet ble tatt mer i bruk, men det skjedde også andre endringer. Tidligere var salmer – mest Davidssalmer – sunget på latin av korsangere og prester. Nå ble «repertoaret» øket. Det ble nå skrevet nye salmer i tillegg til de tradisjonelle davidssalmene.

Gjennom dette fikk menighetene en ny rolle i gudstjenesten. Mens de tidligere i stor grad hadde vært tilhørere og tilskuere, fikk de nå, gjennom sangen, en mer aktiv funksjon i gudstjenesten.

Selv om både menighetenes aktive deltagelse under gudstjenesten og gudstjeneste på morsmålet var sentrale verdier for reformatorene, tok det tid før menighetenes praksis ble endret. I Danmark-Norge var det – i alle fall på høytidsdagene – foreskrevet at det skulle synges salmer på latin helt frem til *Kirkeritualet* ble innført i 1685.

Men likevel: Reformasjonen skapte et nytt rom for salmer – og liturgi – på morsmålet og for menighetssang i gudstjenesten. Dette førte naturlig nok til en ny giv for salmediktning i de reformatoriske kirkene.

Luther tok initiativet

Luther så ikke på seg selv som salmedikter, men han utfordret andre til å skrive. I et brev som sannsynligvis ble skrevet i desember 1523, bad han sin venn og kollega, Georg Spelatin, om å skrive salmer på tysk. Han skrev at han håpte at Guds ord måtte bli levende blant folk også gjennom sang. I dette brevet la Luther ved en salme som han selv hadde skrevet som mønster for hvordan nye salmer kunne skrives. Dette var salmen «Aus tiefer Not schrei ich zu dir» – på norsk: «Av dypest nød jeg rope må». Dette er kanskje den av Luthers egne salmer som tydeligst uttrykker reformasjonens teologiske hovedsak, at vi blir frelst av Gud, ikke på grunn av våre gode gjerninger, men av nåde.

1500-tallet

Fra 1500-tallet tar jeg med Martin Luther og Nicolaus Sellnecker, begge fra Tyskland.

Martin Luther (1483-1546) skrev selv 37 salmer. Hele 24 av disse ble skrevet i 1524. Luthers salmer hadde ofte betydelig færre strofer enn det som var vanlig, både i samtiden og i tiden før og etter reformasjonen. I salmene tok Luther utgangspunkt både i Salmenes bok og andre bibeltekster, i latinske hymner, sekvenser og antifoner, i tyske, førreformatoriske sanger, og i de forskjellige delene av katekismen. Luther oversatte også flere eldre tekster til tysk. Mange av Luthers tekster ble tidlig oversatt til nordiske språk. I N 2013 har Luther 12 originale salmer og 4 oversettelser (som senere ble oversatt videre til norsk).

- N 13 nr. 745 – Av dypest nød jeg rope må

er kanskje den av Luthers salmer som tydeligst treffer det reformatoriske hovedpoeng «frelst av nåde».

Andre sentrale salmer av Luther er for eksempel:

- Fra himlen høyt jeg kommer her/Frå høge himmel kjem eg ned (N 13 nr. 32)
- Vår Gud han er så fast en borg/Vår Gud han er så fast ei borg (N 13 nr. 108)
- Nå ber vi Gud, Den Hellig Ånd/No bed vi Heilag-anden god (v 1: Tysk, 1200-tallet; v 2-4: Luther) (N 13 nr. 513)
- Gud, hold oss oppe ved ditt ord (N 13 nr. 566)

- Gi fred, å Herre Gud, gi fred (N 13 nr. 730)

Oversettelser:

- Jeg synger julekvad/Eg synger julekvad (Latinsk-tysk fra 1300-tallet – N 13 nr. 28)
- O store Gud, vil lover deg/Du store Gud og Herre god (Latinsk fra 300-tallet – N 13 nr. 275)
- Kom, Hellig Ånd med skapermakt/Kom, Ande, med di skapaarmakt (Hrabanus Maurus, d. 856 – N 13 nr. 512)

Nicolaus Sellnecker (1528-92), tysk prest og salmedikter.

Sellnecker tilhørte «andre generasjon av reformatoriske salmediktere». Mens de tidligste reformatoriske salmedikterne særlig skrev om reformatoriske stridstema, finner en blant neste generasjon mer av inderlig Kristushengivenhet. Et eksempel på dette er Sellneckers

- I dine hender, Fader blid (N 13 nr. 409)

Denne salmen ble tidlig oversatt til svensk. Landstad oversatte den svenske versjonen til norsk, men den ble lite brukt. Hos oss fikk salmen «nytt liv» da Trond Kverno gav den ny melodi i 1975. Salmen var del av St. hans-vigilien *Rydd vei for Herren*, med tekst av Svein Ellingsen som ble urfremført ved Norges kirkesangforbunds Rikskirkesangfest i Molde i juni 1975. Guds omsorg, Gud som skaper, og tanken om at alt hører Herren til, er sentrale tanker i salmen.

1600-tallet

Fra 1600-tallet vil jeg trekke frem fire salmediktere: Den tyske Paul Gerhardt, den danske Thomas Kingo og de norske Dorothe Engelbretsdotter og Petter Dass.

Fra 1618 til 1648 raste den blodige 30-årskrigen i Europa. Samtidig ble Europa rammet av flere alvorlige pestepidemier. Den tyske presten og salmedikteren **Paul Gerhardt** (1607-76) var sterkt preget av dette. Han studerte teologi i Wittenberg. Han skrev for å gi trøst, og for å minne om Guds allmakt og omsorg for den enkelte. Selv om salmene er personlige, bygger de på et objektivt trosgrunnlag. Lovprisningen av Gud er sentral. Gerhardt skrev om lag 120 salmer. 8 av dem er tatt med i N 2013.

Den mest kjente av Gerhardts salmer er kanskje

- Velt alle dine veier/Velt all din veg og vande (N 13 nr. 464)

Denne salmen er preget av personlig troserfaring og uttrykker en frisk tro. I Gerhardts originaltekst danner de første ordene i hver strofe teksten i Salme 37,5: *Legg din vei i Herrens hånd! Stol på ham, så griper han inn*. Dette er bevart i Landstads oversettelse til bokmål, der startordene er: *Velt på Herren din vei og håp på ham. Han skal det gjør*.

En annen av Gerhardt salmer er

- Er Gud for meg, så trede (N 13 nr. 338)

Om denne salmen er det sagt: «Som en krone over Gerhardts livsverk som salmedikter står den store trossalmen «Ist Gott für mich so trete», som vi har i Brorsons oversettelse. Den rommer i sine 15 strofer hele den paulinsk-lutherske frelses- og rettferdiggjørelseslære i en kunstnerisk forløst form.» (*Nytt norsk hymnologisk leksikon, bind I, side 344*). I *N 13* er salmen forkortet til 5 strofer.

Danske **Thomas Kingo** (634-1703) er kalt for «påskens salmedikter». Jesu lidelse, død og oppstandelse er sentrale tema i mange av hans salmer. Kingos salmer ble svært mye brukt gjennom flere hundre år. Det vises blant annet av de mange folketonene som er knyttet til Kingos salmer.

Kingo var opptatt av å bruke dansk språk, uten innslag tysk og latin. Salmene er preget av rett lære og en objektiv frelsesforståelse der det understrekes at frelsen hviler i noe utenom oss selv. Mange av Kingos salmer er senere forenklet og forkortet.

Kingo salmebok (Den Forordnede Ny Kirke Psalme-Bog) ble godkjent til bruk i Danmark og Norge i 1699. Den hadde med 86 av Kingos egne salmer. Dette var den salmeboken som ble mest brukt i Norge frem til *Landstads kirkesalmebok* ble tatt i bruk i 1870. I sin salmebok hadde Landstad med hele 100 av Kingos salmer. *N 2013* har 16 salmer av Thomas Kingo.

Kingos salmer er preget av 1600-tallets ortodoksi. Skapelse, fall og frelse er sentrale tema for ham. Påskesalmen

- Som den gyldne sol frembryter (*N 13* nr. 190)

handler om den seirende Kristus og kampen mot mørkets krefter. Jesu oppstandelse sammenlignes med soloppgangen. Siste strofe er takk for alt Kristus gir, «frå julebodskapen (inkarnasjonen), gjennom gudstenestelivet med Ordet, dåpen og nattverden, og fram til møtet med Kristus i den himmelen han opna for dei truande gjennom dei bitre dødssmertene sine og si triumferande oppstode». (*Nytt norsk salmeleksikon, side 332*)

Andre eksempler er pasjonssalmene

- Over Kedron Jesus treder (til pasjonstiden – *N 13* nr. 134)
- Gå under Jesu kors å stå (til langfredag – *N 13* nr. 169)
- Skriv deg, Jesus, på mitt hjerte (til langfredag – *N 13* nr. 339)

Så langt har jeg presentert noen av de tyske og danske salmediktere som hadde stor betydning for kirken i Norge. Den første, betydelige, norske salmedikter var **Dorothe Engelbretsdatter** (1634-1716). Selv om få av hennes salmer synges i dag, ble hennes salmer mye brukt i samtiden. Hun nøyte stor anseelse og gav ut to salmesamlinger. Hennes mann og alle ni barn døde eller kom bort på sjøen, og det blir sagt at det var sorgen som utløste diktningen hos henne. Stig Wernø Holter sier at «både tåreflommen og ordstrømmen er rikelig.» (Holter, 258)

En av Dorothe Engelbretsdatters salmer er tatt med i *N 13*. Dette er

- Døden viker og går bort (N 13 nr. 810).

15 ulike folketoner er kjent brukt til denne salmen. Dette sier noe om hvor mye den i sin tid ble brukt. Dorothe Engelbretsdotter er den første som angir at norske folketoner kan brukes til salmene.

Petter Dass (1647-1707) var fra Herøy i Nordland og var prest i Alstadhaug. Han var inspirert av Dorothe Engelbretsdotter. Både salmene hans og diktverket *Nordlands trompet* ble utgitt etter hans død. Salmene er preget av glad trosfrimodighet. Han er særlig kjent for katekismesalmene, blant andre

- Herre Gud, ditt dyre navn og ære.

Salmen finnes i to versjoner i salmeboken. *N 13* nr. 1 er Gustav Jensens bearbeiding av strofe 1, 5 og 8. Disse er hentet fra den første delen av salmen og er blitt en av våre mest brukte lovsanger. *N 13* nr. 278 er strofe 1-8 av den opprinnelige salmen.

Flere av Dass' salmer er gjendiktet og har fått nye melodier i vår tid.

- Hør nå godt nytt (N 13 nr. 89)

er gjendiktet av Andreas Aarflot i 1983. Melodien er skrevet av Harald Gullichsen i 1979.

- Om alle mine lemmer (N 13 nr. 371)

er gjendiktet av Svein Ellingsen i 1980. Melodien er skrevet av Sigvald Tveit i 1982. Dette er gode eksempler på at gamle salmer kan få nytt liv når de får en melodi som gjør at tekst og melodi går sammen og blir et nytt, enhetlig kunstverk.

Andre eksempler:

- Velsignet vær o Jesus Krist (N 13 nr. 179)
- Kristus kom med vann og blod (N 13 nr. 579)
- O Jesus, for din alterfot (N 13 nr. 606)

1700-tallet

1700-tallets mest markante salmedikter var danske **Hans Adolph Brorson** (1694-1764). Brorson var biskop i Ribe. Stig Wernø Holter skriver: «Knappt noen annen salmedikter har i den grad som Brorson vunnet det norske kirkefolks hjerte.» (Holter, 262) Brorson er representant for pietismen, som så det som et mål å bringe nytt liv til menighetene, og omvendelse for dømte hedninger.

I perioden 1732 til 1742 gav Brorson ut ti hefter med til sammen 207 salmer. Etter 1742 gav han ikke ut flere salmer, men i 1765, etter hans død, ble samlingen *Svane-sang* gitt ut. Denne samlingen inneholdt salmer som Brorson hadde skrevet mot slutten av livet.

Hos Brorson finner vi en glad himmellengsel og sterk frelsesvisshet. Han er ikke minst kjent for sine julesanger. I flere av disse finner vi en slags «tredeling», der han først omtaler historien, det som skjedde da Jesus ble født, deretter påpeker han at mange ikke tok imot Jesus, før han avslutter med at han selv/den som synger vil ta imot Jesus. Eksempler på dette er:

- Den yndigste rose er funnet (N 13 nr. 35)
- Her kommer Jesus, dine små/Her kjem me, dine arme små (N 13 nr. 36)
- Mitt hjerte alltid vanker (N 13 nr. 35)

I den siste av disse, Mitt hjerte alltid vanker, er hovedinnholdet i den midterste delen av salmen at Jesus gav avkall på sitt eget da han kom til verden.

I samlingen *Svanesang* finner vi en tydelig lengsel etter det evige liv. Eksempler:

- Korset vil jeg aldri svike (N 13 nr. 73)
- Den store, hvite flokk/Den store, kvite flokk (N 13 nr. 267)
- Guds Sønn har gjort meg fri (N 13 nr. 340)

Den første av disse, Korset vil jeg aldri svike, kom hos oss først med i Landstads reviderte salmebok, som ble autorisert i 1924 og utgitt i 1926.

Fra overgangen til 1800-tallet nevner jeg også:

Johan Nordahl Brun (1745-1816) var fra Trondheim og ble biskop i Bergen. Teologisk var han ortodoks lutheraner, men stilen i salmene er preget av samtidens rasjonalisme.

- Jesus lever, graven brast/Jesus lever, gravi brast (N 13 nr. 194)

1800-tallet

På 1800-tallet oppstod «Romantikken» med en ny interesse for natur, vitenskap og historie. I kirken fant man både en ny ortodoks kirkelighet og pietistiske vekkelser. Det er svært mange salmer fra dette århundret. Jeg nevner to forfattere: Nikolai Frederik Severin Grundtvig og Magnus Brostrup Landstad.

Den danske presten og salmedikteren **Nikolai Frederik Severin Grundtvig** (1783-1872) skrev til sammen rundt 1500 originale og gjendiktede salmer. I salmene tok han ofte utgangspunkt i bibelhistorien. For eksempel i påskesalmen

- Krist stod opp av døde (N 13 nr. 195)

Grundtvig var en periode opptatt av kristendommens sannhet. Da gjorde han sin «makeløse oppdagelse», nemlig at trosbekjennelsen, «Den apostoliske trosbekjennelse», må være utgangspunkt for troen og tolkningsnøkkel for Bibelen. Han mente at kirken og sakramentene var til før Skriften (Bibelen) ble til. Etter denne oppdagelsen la Grundtvig stor vekt på kirken og sakramentene. Dette kommer tydelig frem i mange av salmene. Et eksempel på dette er

- Vidunderligst av alt på jord (N 13 nr. 529)

Grundtvig var opptatt av menneskets storhet og protesterte mot det han oppfattet som pietismens livsfjernhet. Han har «en lysere tone».

Sent i livet skrev Grundtvig flere pinsesalmer, blant andre

- Apostlene satt i Jerusalem (N 13 nr. 231)
- I all sin glans nu stråler solen (N 13 nr. 232)

Eksempler på andre salmer av Grundtvig:

- Påskemorgen slukker sorgen (N 13 nr. 196)
- Guds menighet, syng for vår skaper i lønn (N 13 nr. 257)
- Alt står i Guds faderhånd (N 13 nr. 314)

Som det går frem av det som er skrevet så langt, var det frem til 1800-tallet få norske salmediktere. Selv om salmer av flere forfattere kunne bli mye brukt i samtiden, blir få eller ingen av deres salmer brukt i dag. Unntaket er Petter Dass, som har 10 salmer i N 2013.

Omslaget kom med presten **Magnus Brostrup Landstad** (1802-1880). Landstad vokste opp i Finnmark og Telemark. Han var en kort periode prest i Gausdal, før han i 1834 ble sokneprest i Kviteseid. I 1838 etterfulgte han faren som sokneprest i Seljord. Landstad ble senere sokneprest i Fredrikshald (Halden) og i Sandeherred (Sandar).

I Telemark fikk Landstad interesse for nasjonalromantikk, dialekter, sagn og folkeviser. Landstad kan sies å være den første salmediker som virkelig tok det norske språk i bruk, og han gav ut den første norske salmebok som ble brukt over hele Norge. 65 av hans egne salmer var med i denne salmeboken. N 2013 har med 14 av Landstads egne salmer og 30 oversettelser.

Landstad er blitt kalt «Adventens sanger».

Eksempler på adventsalmer:

- Jeg løfter opp til Gud min sang (N 13 nr. 11)
- Våkn opp du som sover (N 13 nr. 12)

Landstad var ortodoks lutheraner. Bot og forventning, døden og det evige liv er sentrale tema i mange av salmene hans.

Eksempler på salmer om bot og omvendelse:

- Der mange skal komme fra øst og fra vest (N 13 nr. 261)
- Gud er nådig, han vil ikke (N 13 nr. 401)

Skriftemål:

- Gud, når du til regnskap kaller (N 13 nr. 596)

Legg også merke til julesalmen

- Fra fjord og fjære (N 13 nr. 50)

I denne salmen er presenteres julebudskapet i rammen av et norsk vinterlandskap. I *N 13* er Trond Kvernos melodi fra 1970 tatt med, i tillegg til H.O.C. Zincks melodi fra 1801.

Andre salmediktere på 1800-tallet:

Den danske forfatteren **Bernhard Severin Ingemann** (1789-1862) er karakterisert av en lys og glad kristendom. Han har skrevet flere julesalmer.

Eksempler:

- Glade jul/Glade jol (N 13 nr. 47)
- Deilig er jorden (N 13 nr. 48)
- Til himlene rekker din miskunnhet, Gud (N 13 nr. 312)
- Lovsyng Herren! Han er nær!/Lova Herren! Han er nær! (N 13 nr. 528)
- Én Gud og alles Fader (N 13 nr. 531)
- I østen stiger solen opp (N 13 nr. 795)

Den svenske forfatteren **Lina Sandell-Berg** (1832-1903) var knyttet til av den rosenianske vekkelse. Salmene hennes er preget av en enkel og barnlig tillit til Gud.

Eksempler:

- Jag kan icke räkna dem alla (N 13 nr. 376)
- Ingen er så trygg i fare/Ingen er så trygg på ferda (N 13 nr. 488)
- Blott en dag (N 13 nr. 489)
- Bred dina vida vingar (N 13 nr. 819)

Presten **Wilhelm Andreas Wexels** (1797-1866) var født og oppvokst i København, men han studerte og virket som prest ved Vår Frelsers kirke (Domkirken) i Kristiania. Wexels var påvirket av Grundvigs tanker. I 1840 gav han ut salmeboken *Christelige Psalmer*.

Eksempler:

- Å, tenk når engang samles skal/Å, tenk når eingong samlast skal (N 13 nr. 684)
- Tenk når en gang den tåke er forsvunnet (N 13 nr. 886)

1900-tallet: To perioder med stor, norsk salmeproduksjon

På 1900-tallet er det særlig i to perioder blitt skrevet mange nye salmer i Norge. Den første perioden startet på slutten av 1800-tallet og går frem til ut på 1920-tallet. De mest markante salmedikterne fra denne perioden skrev på nynorsk. Den andre perioden startet på 1960-tallet og varer fremdeles.

Nynorske salmediktere rundt århundreskiftet og tidlig på 1900-tallet

Fra slutten av 1800-tallet til ut på 1920-tallet ble det i Norge særlig skrevet nye salmer på nynorsk. Dette henger sammen med at nynorsk i denne perioden gradvis ble tatt i bruk som kyrkjemål. Nynorsk liturgi, nynorsk bibeloversettelse og ikke minst *Nynorsk salmebok*, som ble utgitt i 1925, fikk stor betydning for dette. Elias Blix, Peter Hognestad og de to sunnmørske salmedikterne, Bernt Støylen og Anders Hovden, var viktige aktører i denne prosessen. Blix, Støylen og Hovden var alle betydelige salmediktere.

Teologen **Elias Blix** (1836-1902) var født i Gildeskål i Nordland. Han var professor i hebraisk og Det gamle testamente ved Universitetet og kirkeminister fra 1884 til 1888.

I 1869 gav han anonymt ut *Nokre Salmar, gamle og nye*. Han skrev og oversatte salmer til nynorsk allerede før en hadde en nynorsk bibeloversettelse og nynorsk liturgi. På denne måten bidro han sterkt til å utvikle nynorsk som kyrkjemål. Han var også sentral i arbeidet med å oversette Bibelen til nynorsk.

Blix var den salmedikteren som hadde flest originalsalmer i *N 1985* (51), I *N 13* har han 33 originalsalmer og 15 oversettelser.

Blix' salmer er mindre personlige enn Landstads salmer. Nordlandsnaturen, ikke minst lyset, er sentral i mange av salmene. Blix bruker ofte bilder fra Johannesevangeliet: lys og liv. Døden ses i sammenheng med det kristne håp.

Flere av salmene har en sentral plass i norsk kultur:

- Gud signe vårt dyre fedreland (N 13 nr. 757)
- No livnar det i lundar (N 13 nr. 844)

Mens vers 1-2 og 11-12 i den siste av disse salmene er som en vårsalme, omtaler vers 3-10 Den hellige ånds virke. I salmen som helhet blir livets fremvekst om våren et sterkt bilde på Åndens virke.

Mange ser dette som Blix' hovedsalme:

- Med Jesus vil eg fara (N 13 nr. 419).

Julesalmen

- No koma Guds englar med helsing i sky (N 13 nr. 54)

ble utgitt anonymt i 1875. Dette var den første nynorske salmen som ble sunget ved en gudstjeneste i Den norske kirke. Det skjedde i Lardal kirke i Vestfold.

Andre eksempler:

- Kling no klokka (N 13 nr. 58)
- Ljos over grav (N 13 nr. 198)
- Himmelske Fader, herleg utan like (N 13 nr. 318)
- Syng i stille morgonstunder (N 13 nr. 799)

Bernt Støylen (1858-1937) var fra Kvamsøya i Sande på Sunnmøre. Støylen var sjømannsprest i Cardiff, lærerskolestyrer og hovedlærer på praktikum ved Universitetet før han ble biskop i Agder. Støylen har skrevet en del egne salmer, men han betydde enda mer som oversetter enn som forfatter av egne salmer.

Støylen tar utgangspunkt i livet på kysten i flere av sine salmer. Støylens eldste bror omkom under fiske mens Støylen var student. Ord og bilder viser at han kjenner dette livet godt. Salmen

- Gud signe vårt folk der dei siglar og ror (N 13 nr. 630)

ble til under en visitas på Karmøy. Merk innledningen til den andre strofen:

Sitt levebrød har dei på brusande hav,
med berre ei fjøl mellom seg og si grav.

Her beskriver Støylen livet på kysten. Det er et farlig liv, mange har omkommet, og en trenger Guds vern. Merk også at tanken på at Gud må berge vårt folk, på slutten av salmen utvides til et håp om oppstandelse og evig liv.

Andre eksempler:

- Til kjærleik Gud oss skapte (N 13 nr. 670)

Eksempler på Støylens oversettelser:

- Folkefrelsar, til oss kom (N 13 nr. 2)
- Eg veit i himmerik ei borg (N 13 nr. 882)

Presten **Anders Hovden** (1860-1943) var fra Ørsta på Sunnmøre. Hovedtema i salmene hans er en positiv kristendom og kamp mellom livsmot og undergangskrefter.

Sønnen, Øystein, beskriver farens salmer slik: «... ein salmesong til hjelp for kvardagsmenneske midt i kvardagens strid. Enkelt. Folkeleg. Klårt. Med bilete minst mogeleg

frå Palestina og Kanaan, men mest mogleg frå heim og heimeliv og arbeidsliv i dette landet. Mors kristendom!» (*Nytt norsk salmeleksikon I*, side 362).

Hovden var opptatt av å bruke dialekt i alle sammenhenger. Etter hvert brukte han dialekt også på prekestolen. Hovden var den eneste som var med i redaksjonen av både *Landstads reviderte salmebok* og *Nynorsk salmebok*. Salmen

- Hjelp meg, Herre Krist, å strida (N 13 nr. 119)

ble til i 1915. Salmen er en bønnesalme. Kampen mot synden er en sentral tanke i denne salmen. Salmen var opprinnelig tenkt som en sluttsalme i gudstjenesten. I *N 1985* stod den under overskriften «Troens strid og seier», mens den i *N 13* står blant salmene for fastetiden. Teksten er inspirert av 2. Timoteus 4,7f: «Jeg har stridd den gode strid, fullført løpet og bevart troen. Nå ligger rettferdighetens seierskrans klar for meg.»

Fra første del av 1900-tallet og frem til «Salmebølgen» slo inn fra rundt 1960 vil jeg også nevne Gustav Margerth Jensen, Ronald Fangen, Matias Orheim og Trygve Alvgeir Bjerkreim.

Gustav Margerth Jensen (1845-1922) var stiftsprost i Kristiana. Han var i to perioder hovedlærer ved Det praktisk-teologiske seminar ved Universitetet. Gustav Jensen hadde hovedansvaret for gudstjenesterevisjonen i *Den norske kirke* i 1887 og *Alterboken* fra 1889. I 1908 fikk han i oppdrag å lage et utkast til revisjon av *Landstads salmebok*.

- Konge er du visst (N 13 nr. 16)
- Det skal ei skje ved kraft og makt (N 13 nr. 236)

Gustav Jensen var også oversetter:

- O, bli hos meg (N 13 nr. 818)
- Nærmere deg, min Gud (N 13 nr. 471)
- Hellig, hellig, hellig (N 13 nr. 281)
- Herre Gud, ditt dyre navn og ære (N 13 nr. 1 – tilretteleggelse som menighetssalme)

Ronald Fangen (1895-1946) var forfatter, journalist og litteraturkritiker. Fangen regnet seg opprinnelig som humanist og positiv til kristendommen men opplevde i 1934 en radikal omvendelse etter møte med Oxfordbevegelsen.

Fangen var den første norske forfatter som ble arrestert av nazistene i 1940. Begge disse salmene er tydelig preget av at de ble skrevet under andre verdenskrig:

- Be for oss, Herre, i vår nød (N 13 nr. 442)
- Guds menighet er jordens største under (N 13 nr. 536)

Den siste av disse salmene var opprinnelig avslutningen på en jubileumskantate som ble skrevet til *Det norske misjonsselskaps* 100-årsjubileum i 1942. Salmen har overskriften «Troens svar» og hadde opprinnelig fem strofer. Det er de tre siste av disse vi synger i dag. Alle fem strofene sammen gir et kraftfullt bilde av kirkens kår under forfølgelse. Den opprinnelige melodien ble skrevet av Arild Sandvold,

domkantor i Oslo, men salmen synges nå vanligvis på Anfinn Øyens melodi fra 1967. Begge melodiene er med i *N 13*.

De to første strofene lyder:

Fatt mot, fatt trøst Guds menighet på jorden!
Gud har din skjebne i sin sterke hånd.
Skjelv ikke. Å, stå fast når jorden bever
og Satan raser for å sprengne sine bånd!
Han er dog bundet. Og hva Gud har lovet
det vil han gjøre ved sin sannhets Ånd.

Se opp til Gud! Se, menighet, din Herre!
Å, se det verk som han på jord har gjort.
Han samlet deg fra alle folk og raser.
Fra all forvirring førte han deg bort –
inn i sitt nådehem, sitt enhetsrike.
Da ble Guds lys i folkenatten sort.

Matias Orheim (1884-1958) var født på Stårheim i Nordfjord. Han reiste som predikant i *Det vestlandske indremisjonsforbund* og som reisesekretær i *Norges kristelige ungdomsforbund*. Orheim ble etter hvert blind men fortsatte likevel sine reiser. På møtene spilte han på fiolin og på glass. Orheim komponerte også melodi til flere av sine salmer. Salmene er preget av «bekjennelsestroskap og avgjort kristendom». Han skrev flere «ungdomssanger».

Eksempler:

- Å, var eg meir deg, Jesus, lik (N 13 nr. 423)
- Eg har ei teneste stor for Gud (N 13 nr. 424)
- Kvardagskristen vil eg vera (N 13 nr. 667)

Trygve Alvgeir Bjerkreim (1904-2001) var forfatter, teolog, redaktør, forkynner og lærer. Han skrev om lag 15.000 dikt og salmer og gav ut en rekke diktsamlinger. Bjerkreim har fem egne salmer og ni oversettelser i *N 13*.

Eksempler:

- Han tek ikkje glansen av livet (N 13 nr. 355)
- Det er makt i de foldede hender (N 13 nr. 631)

«Salmebølgen» fra ca. 1960

Selv om jeg har nevnt noen forfattere, ble det skrevet få nye salmer i Norge etter høydepunktet med de nynorske salmedikterne tidlig i århundret. På 1950-tallet ble det av enkelte hevdet at «salmenes tid er forbi». Da dette ble sagt, var det imidlertid like før det braket løs for alvor.

Fra 1960-tallet av har vi hatt en svært stor produksjon av nye salmer, både i Norge og i flere andre land. På engelsk er denne bevegelsen kalt for «The hymn explosion». Svein Ellingsen

kaller den i for «Salmebølgen». Ellingsen ser den sosialetiske vekking som en viktig inspirasjonskilde for «Salmebølgen». I Norge hentet man sterke impulser både fra engelsk salmediktning og fra svensk salmediktning med Anders Frostenson og Britt Gerda Hallqvist.

I Norge var det ikke minst presten og salmedikeren **Olaf Ludvig Zwiilmeyer Hillestad** (1923-74) som bidro til dette skiftet. Han var særlig inspirert av engelsk og anglikansk salmesang. Hillestad var prest i Slettebakken kirke i Bergen fra 1963 til 66, landssekretær i *Norges kristelige ungdomsforbund* (nå: *KFUK/KFUM*) og generalsekretær i *Oslo indremisjon* (nå: *Kirkens bymisjon*). I Slettebakken innførte han jazz- og rytmepregede gudstjenester som en del av kirkens ungdomsarbeid.

Eksempler:

- Jesus, du har bragt Guds rike (N 13 nr. 360)
- Du ber oss til ditt alterbord (N 13 nr. 611)
- Vårt sinn er fylt med glede (N 13 nr. 612)
- Gud du er rik (N 13 nr. 715)

Eksempler på oversettelser:

- Kristus, konge, du regjerer (N 13 nr. 222)
- Døpefonten står i kirken (N 13 nr. 585)
- Himmelske Far, du har skapt oss (N 13 nr. 712)

Mange av Hillestads salmer er tydelig skrevet til bruk i gudstjenesten. Betydningen både av gudstjenestefellesskapet og av sakramentene er tydelig. Dette preget er også tydelig hos mange av de andre salmeforfatterne fra denne perioden.

Anders Frostenson (1906-2006), svensk prest og forfatter, er representert med 18 originale salmer og 3 oversettelser i *N 13*. I den svenske salmeboken fra 1986 har Frostenson med hele 146 salmer. Mange av Frostensons salmer er opprinnelig skrevet for barn.

Eksempler:

- Jesus från Nasaret går här fram (N 13 nr. 99)
- Deg vi lovsynger, ærer (N 13 nr. 151)
- De trodde at Jesus var borte (N 13 nr. 203)
- Som korn fra vide åkrer (N 13 nr. 601)
- Du opnar, vår evige Fader (N 13 nr. 610)

Britt Gerda Hallqvist (1914-1997), svensk lærer og forfatter, har 15 salmer og en oversettelse i *N 13*. Også hun har særlig skrevet for barn og har skrevet flere bibelspill. Hun samarbeidet nært med Egil Hovland, som har komponert musikk til mye av det hun har skrevet. Et eksempel på dette er salmen «Måne og sol» (*N 13* nr. 240).

Eksempler:

- Han gikk den tunge veien (N 13 nr. 141)
- Måne og sol (N 13 nr. 240)
- Dei skal gå til den heilage byen (N 13 nr. 272)
- Vi er et folk på vandring (N 13 nr. 618)

Når vi nå nærmer oss vår egen tid, er det vanskeligere å velge, både fordi mengden av salmer er så stor, og fordi vi mangler historiens distanse. Noen salmer er så sterkt preget av sin samtid at de oppleves mindre aktuelle i en senere tid, selv om de kan ha hatt stor betydning på den tiden de ble brukt. Andre salmer blir brukt i generasjon etter generasjon. Bare fremtiden vil vise hvilke av salmene fra vår tid som vil bli bevart.

De tre mest fremtredende norske salmedikterne fra de siste tiårene er Svein Ellingsen, Eyvind Skeie og Arve Brunvoll. Ellingsen og Skeie har markert seg både som forfattere og som oversettere, Brunvoll er først og fremst oversetter.

Svein Ørnulf Ellingsen (1929-) er billedkunstner og forfatter. Ellingsen var medlem av komiteen som la frem forslag til *Norsk salmebok* fra 1985. Gjennom dette fikk han stor betydning for fornyelsen av salmeboken. I salmene bruker Ellingsen et bilderikt, men enkelt språk. I mange av salmene gir han ord til menneskers smerte og sykdom, sorg og fortvilelse. Også kirken med gudstjenesten og sakramentene er sentrale tema. Svein Ellingsen 43 egne tekster og 15 oversettelser i *Norsk salmebok 2013*.

Eksempler:

- Det finnes en dyrebar rose (N 13 nr. 103)
- Såkorn som dør i jorden (N 13 nr. 162)
- Døden må vike for Gudsrikets krefter (N 13 nr. 209)
- Om alle mine lemmer (bearbeidelse av Petter Dass' tekst) (N 13 nr. 371)
- Du åpner døren for ditt rikes komme (N 13 nr. 676)
- Vi rekker våre hender frem (N 13 nr. 678)
- Noen må våke i verdens natt (N 13 nr. 738)
- Gjennom denne dagens timer (N 13 nr. 802)

Eksempler på oversettelser:

- Midt i hårdest vinter (N 13 nr. 55)
- Herligste Jesus, alle herrers Herre (N 13 nr. 95)
- Vår Herre Krist i dødens band (N 13 nr. 187)
- Dine hender er fulle av blomster (N 13 nr. 206)

Eyvind Skeie (1947-) er prest og forfatter. I tillegg til salmer har han blant annet skrevet for NRK («Portveien» og «Sesam Stasjon») og de skjønnlitterære verkene *Sommerlandet* og *Den hemmelige prinsen*. Hans salmer er tydelig preget av den bibelske forestillingsverden. Skeie har skrevet flere salmer for barn til ulike deler av kirkeåret. Han er tydelig opptatt av den verdensvide kirkes kår. Flere av salmene har eskatologiske motiv. Eyvind Skeie har 37 egne salmer og 17 oversettelser i *Norsk salmebok 2013*.

Eksempler:

- Du, de forfulgtes Gud (N 13 nr. 81)
- Vi skal se deg, Herre Jesus (N 13 nr. 102)
- Du er Guds Sønn, den sterke (N 13 nr. 120)
- Alle kilder bryter frem i glede (N 13 nr. 130)
- Vi synger med Maria (N 13 nr. 131)
- Jesus Krist, forklar meg hva du mente (N 13 nr. 436)
- En dag skal Herrens skaperdrømmer møte (N 13 nr. 511)
- Vårt alterbord er dekket (N 13 nr. 617)
- Hører du den hemmelige sangen (N 13 nr. 699)
- Jeg tror på jordens forvandling (N 13 nr. 899)

Eksempler på oversettelser:

- Se, vi går opp til Jerusalem (N 13 nr. 117)
- Klapp, alle hender, i glede (N 13 nr. 213)
- Hvem skal vi gå til, Herre (N 13 nr. 480)
- Vi er et folk på vandring (N 13 nr. 618)

Arve Brunvoll (1937-) er født i Molde. Han var professor ved Norsk lærerakademi i Bergen. Han var medlem av liturgikommisjonen og salmebokkomiteen fra 1974 til 1984. Brunvoll er først og fremst oversetter. Han har 7 egne tekster og hele 43 oversettelser i *Norsk salmebok 2013*. Brunvoll har særlig oversatt og gjendiktet mange latinske og anglikanske salmer og bibelske salmer.

- *Salmen Du Ord frå alle æver* (N 13 nr. 77)

er formet som en bønn til Ordet, Guds Sønn. Første og andre strofe har motiv fra innledningen til Johannesevangeliet, «Johannesprologen». Tredje og fjerde strofe handler om Jesu vitner i verden. Dette gjør salmen naturlig å synge på Stefanusdagen, andre juledag. Teksten er skrevet til en melodi av den engelske presten og komponisten William H. Ferguson. Brunvoll forteller at han skrev teksten til denne melodien. Han forteller at den spesielle modulasjonen i starten av femte linje fikk ham til å tenke på den grunnleggende dialektikken i troen, mellom vanmakt og herlighet, hos Kristus, den troende og menigheten.

Andre eksempler:

- 328 Min hyrding er vår Herre Gud
- 722 Du gav meg, Gud, eit liv i denne verd

Eksempler på oversettelser:

- 3 Å kom, å kom, Immanuel
- 153 Til lammets måltid får vi gå
- 221 Atterløysar, guddomsdrott!
- 345 Å, kor djup er Herrens nåde
- 416 Du Far og Herre, du som rår
- 432 Vi syng med takk og glede

- 482 Deg å få skode, er sæla å nå
- 532 Guds kirkes grunnvoll ene
- 664 Kom, du Guds kjærleik, kom

Noen andre nyere salmediktere:

Forfatteren Edvard Hoem (1949-) fra Fræna i Romsdal har et omfattende forfatterskap, med romaner, skuespill og oversettelser, bak seg. Han har 11 egne tekster og 1 oversettelse i *Norsk salmebok* 2013. Salmen

- Eit lite barn voks opp til mann (N 13 nr. 740)

er Hoems første salme. Den ble skrevet som en julesang like før jul i 1983. Melodien er av Henning Sommero. Hoem og Sommero hadde tidligere arbeidet sammen ved *Teatret vårt* i Molde. Denne salmen ble starten på et samarbeid som har frembrakt flere nye salmer. I salmen settes Jesu menneskelighet og Jesu guddom opp mot våre liv og utfordringer som vi står overfor på grunn av at verdens rikdom er ulikt fordelt. Salmen inneholder en tydelig tilskyndelse til å se Kristus i mennesker som lider.

Andre eksempler:

- 163 No vaskar han føtene deira
- 177 Bleik på krossen heng han
- 304 Når heile verda syng mot Gud
- 333 No kallar sol og sommarvind
- 729 Kvar er du, Gud, kvar finn vi deg?
- 829 Så stilt som berre vinden snur
- 854 No stig vår song, vår takk til Gud

Forfatteren **Liv Eldbjørg Nordhaug** (1926-2002) fra Bjorli i Lesja var gift med Møres første biskop, Ole Nordhaug. Mellommenneskelige relasjoner, tydelig samfunnsengasjement, takk, tvil og tro er sentrale tema i Nordhaugs salmer. Vi finner flere av disse temaene i salmen «Herre, jeg vil gjerne takke» fra 1969.

- *Herre, jeg vil gjerne takke* (N 13 nr. 716)

Salmen er en takk- og bønnesalme om å få vie liv og evner i tjeneste for Gud og vår neste.

Også flere andre forfattere har en betydelig produksjon:

- Per Lønning (1928-2016) har 5 egne og 10 oversettelser
- Gerd Grønvold Saue (1930-) har 9 egne og 1 oversettelse
- Vidar Kristensen (1950-) har 8 egne og 9 oversettelser

Salmer for barn er blitt en del av kirkens felles arv

Jeg nevnte ovenfor at flere av Anders Frostenson og Britt G. Hallqvists salmer opprinnelig ble skrevet for barn. Det samme gjelder for flere av Svein Ellingsen og Eyvind Skeies salmer. Dette gjelder ikke minst salmer som er skrevet til musikkspill og musikaler for barn. Mange av disse er blitt en del av vårt felles, kirkelige salmerepertoar. Det samme gjelder for salmer skrevet til «gjennomkomponerte messer», både for barn og voksne.

Salmer fra den verdensvide kirke

Som vi har sett, tok det tid før norske forfattere begynte å skrive salmer. De første århundrene etter reformasjonen kom salmene som ble brukt i Norge, i stor grad fra Tyskland og Danmark.

I løpet av 1900-tallet ble det gradvis oversatt flere og flere salmer også fra andre deler av den verdensvide kirke, men det var først i *Norsk salmebok 1985* dette ble et tydelig trekk ved vår salmetradisjon. Repertoaret ble gradvis utvidet. Det følgende kan bare bli noen få eksempler:

I *Norsk salmebok 1985* er det tre salmer av den engelske forfatteren **Isac Watts** (1674-1748):

- Når krossen underfull eg ser (N 13 nr. 170)
- Jesus skal rå så vidt som sol (N 13 nr. 682)
- Å, Gud, vårt vern i farne år (N 13 nr. 835)

Selv om originalen til «Jesus skal rå så vidt som sol» ble skrevet av Isac Watts så tidlig som i 1719, så kom salmen hos oss først med i *Sangboken* i 1955. Den var da oversatt av Sven Wisløff Nilssen. Den versjonen vi bruker i dag, ble oversatt av biskop Johannes Smemo i 1964.

Eksempler av Metodistkirkens store salmedikter **Charles Wesley** (1707-1788):

- Høyr kor englar syng frå sky (Hark! The herald-angles sing – N 13 nr. 39)
- Dyp av nåde er hos deg (N 13 nr. 595)

Andre engelske:

- Klippe, du som brast for meg (N 13 nr. 341)
- Lov Jesu namn og herredom (N 13 nr. 220)
- Velsigna band som bind (N 13 nr. 526)

Flere av disse hadde vært mye brukt i andre sammenhenger før de kom inn i Den norske kirkes salmebøker.

I 1985 fikk vi også salmen

- Deg å få skode er sæla å nå (N 13 nr. 482)

som står i den keltiske tradisjon. Det har vært hevdet at dette var den viktigste av salmene som var nye i *Norsk salmebok 1985*.

I 1985 fikk vi også noen sanger fra Taizé.

Utviklingen med flere salmer fra større deler av den verdensvide kirke fortsatte med utgivelsen av *Salmer 1997* og *Norsk salmebok 2013*.

Kilder:

Som kilder har jeg særlig brukt:

- Stig Wernø Holter: *Kom, tilbe med fryd. Innføring i liturgikk og hymnologi*. (Oslo 1991)

- *Nytt norsk salmeleksikon, bind I-III*, (Trondheim 2011-2013)
Redigert av:
Stig Wernø Holter,
Ragnar Grøm (bind I),
Vigdis Berland Øystese (bind I og III),
David Scott Hammes (bind II og III),
Inger Vederhus (bind II),
Rune Kyrkjebø (bind III)

Nytt norsk salmeleksikon er en skattkiste der alle salmene i *Norsk salmebok* fra 1985 og *Salmer 1997* og alle forfattere, oversettere og komponister er presentert. Det arbeides nå med et nytt bind med presentasjon av alle salmer, forfattere, oversettere og komponister som er nye i *Norsk salmebok* fra 2013.